

İNSAN HÜQUQLARI

LAYIQLI HƏYAT HÜQUQLARI SFERASINDA BEYNƏLXALQ ƏMƏKDAŞLIĞIN HÜQUQİ TƏNZİMLƏNMƏSİ

MƏLƏKXANIM RƏHİMOVA*

Annotasiya

İnsanın əsas hüquqlarından hesab edilən layiqli həyat hüququnun təmin edilməsi müasir dövrdə dünya ictimaiyyəti və ayrı-ayrı dövlətlərin təməl öhdəliklərindən birini təşkil edir. Məhz buna görədir ki, beynəlxalq təşkilatlar və inkişaf etmiş dövlətlər inkişafda olan və ya rifah vəziyyəti nisbətən aşağı olan dövlətlərə yardım edilməsi və onlarla əlaqələrin qurulması sahəsində təşviqat prosesinin aparılmasının tərəfdarları kimi çıxış edirlər. Bu təşviqat prosesində ən başlıca məsələlərdən biri isə onun müqavilə əsasının mövcud olmasıdır. Yalnız bundan sonra beynəlxalq təşkilatlar və ayrı-ayrı dövlətlər müvafiq təşkilati mexanizmlər vasitəsilə müəyyən proqram və tədbirlər planı həyata keçirə bilirlər. Məqalədə müəllif tərəfindən layiqli həyat hüquqları istiqamətində həyata keçirilən beynəlxalq əməkdaşlığın forma və istiqamətləri araşdırılmış, bu məsələni özündə ehtiva edən beynəlxalq aktlar təhlil edilmiş, müəyyən təklif və tövsiyələr irəli sürülmüşdür. Həmçinin müəllif beynəlxalq əlaqələrin realizəsini Sosial Müdafiə Mərtəbəsi kontekstindən təhlil edilərək ərazidənkənar öhdəliklər termininin üçüncü dövlət öhdəlikləri termini ilə əvəzlənməsi ideyasını müdafiə etmişdir.

Açar sözlər: Layiqli həyat hüququ, adekvat standartlar, beynəlxalq akt, Sosial Müdafiə Mərtəbəsi, ərazidənkənar öhdəliklər, üçüncü dövlət öhdəlikləri, beynəlxalq münasibətlər, beynəlxalq əməkdaşlıq, Üç Sütunlu Strategiya.

I. Giriş

Nisbi xarakter daşıyan və təməl hüquqlardan hesab edilən insanın layiqli həyat hüquqları özündə müxtəlif hüquq elementlərini birləşdirərək kompleks sistem ərsəyə gətirir. Bu hüququn təminatı insanın rifah halının yüksəldilməsi və adekvat stansartlara uyğun olaraq yaşayışına zəmin yaradan müddəalardandır. Hüquq dövlətlərdən müvafiq fəaliyyət tələb edərək onlar üçün pozitiv öhdəliklər formalaşdırır, lakin son nəticədə dövlətin rifah halının və sosial-iqtisadi vəziyyətinin yaxşılaşmasına gətirib çıxarır. Məhz buna görə də əksər dövlətlərin ali qanunlarında insanların layiqli həyat hüquqlarının təmin olunması ali məqsəd olaraq müəyyən olunmuşdur.

Öz növbəsində beynəlxalq təşkilatlar da layiqli həyat hüquqları sahəsində təşviqatın aparılması prosesini həyata keçirirlər. Əksər universal və sahəvi olaraq insan hüquqları üzrə ixtisaslaşmış təsisatlar layiqli həyat hüquqları istiqamətində fəaliyyətin koordinasiyasını həyata keçirir, müvafiq maarifləndirmə və digər təşkilati fəaliyyətlər reallaşdırırlar. Ayrı-ayrı inkişaf etmiş dövlətlər də digər dövlətlər qarşısında özlərinin üçüncü dövlət öhdəliklərini nəzərə alaraq inkişafda olan və rifah halı nisbətən həsas olan regionlara yardımlar göstəririlər. Bu isə həmin subyektlər arasında beynəlxalq

* Vəkillər Kollegiyasının Akademiyası / email: malakkanim.rahimova@barassociation.az

münasibətlərin formalaşmasını qaçınılmaz edir. Əlaqələrin qurulmasının ilk və ən mühüm şərti bu sahədə müvafiq müqavilə əsasının mövcud olmasıdır. Müqavilə əsası qismində universal sənədlər, ikitərəfli müqavilələr, birtərəfli bəyanatlar, yumşaq hüquq noqrmaları və s. çıxış edir. Yalnız bundan sonra təcrübədə beynəlxalq əməkdaşlığın realizəsindən söhbət gedə bilər.

II. Layiqli həyat hüquqları sferasında beynəlxalq əməkdaşlığın qurulmasının forma və istiqamətləri

Sosial sahədə əməkdaşlığın qurulması ideyalarına daha çox Hume, Marksist və Kantçı fikirli tədqiqatlarda rast gəlirik. Lakin bu müəlliflər əməkdaşlığı yalnız cəmiyyətin üzvləri, başqa sözlə insanlar arasında əməkdaşlıq formasında tədqiq edirlər. Bu əməkdaşlığın beynəlxalq forması daha yayqındır. Çünki yalnız qarşılıqlı münasibətlər zəminində daha effektiv rifah halına nail oluna bilər. Layiqli həyat hüququ sferasında qurulan beynəlxalq əməkdaşlıqlar müxtəlif forma və istiqamətlərdə həyata keçirilir. Araşdırdığımız tədqiqat materialında beynəlxalq əməkdaşlıq əlaqələrinin üç istiqamətini vurğulamağın tərəfdarıyıq:

- Dövlətlərin daxili maraqlarını əks etdirən daxili istiqamətli əməkdaşlıq;
- Xarici siyasət və dövlət xaricindəki maraqların birləşdirən xarici istiqamətli əməkdaşlıq;
- Başqa dövlətlərlə əməkdaşlıq əlaqələrini mümkün qədər az quran neytral dövlətlərin qurduğu qarşılıqlı münasibətlərin minimumu.

Beynəlxalq əməkdaşlığın əsas istiqamətlərindən əlavə onlar həm də aşağıdakı formalarda həyata keçirilir: 1) Danışıqlar; 2) siyasətlərin uzlaşdırılması; 3) gizli əməkdaşlıq; 4) məcburi əməkdaşlıq; 5) reqlamentasiya, ekspertiza, subsidiya fəaliyyəti ilə məşğul olan xüsusi institutların yaradılması [1, s. 182].

Layiqli həyat hüquqları ilə bağlı ekterritorial və ya üçüncü dövlətin insan hüquqları öhdəliklərinə, daxili iştirakçı dövlətdən başqa digər iştirakçı dövlətlər üçün öhdəliklər də yarana bilər ki, bu cür öhdəliklərin araşdırılmasına tədqiqatlarda hələ çox müraciət edilməmişdir. Bununla belə, üçüncü dövlətin öhdəlikləri tənzimləmə prosesində siyasi baxımdan ən mübahisəli və hüquqi baxımdan isə sübut edilməsi ən çətin olan öhdəliklərdir ki, bunlara da hörmət etmək və qorumaq kimi öhdəliklər aid edilir. Bu öhdəliklərə tədqiqatlarda nisbətən az yer ayrılır. Belə əlaqələrin həyata keçirilməsində üçüncü dövlətin daşdığı öhdəliklərə yer ayrılmasıslında qarşılıqlı beynəlxalq əlaqələrin qurulması və əməkdaşlıq münasibətlərindən irəli gəlir. Buna hüquq ədəbiyyatlarında *inkişaf əməkdaşlığı* adı verilmişdir. Bəzi müəlliflərin fikrincə, inkışaf əməkdaşlığı beynəlxalq əməkdaşlığın ünsür komponentini ifadə edir. Belə əlaqələr xüsusilə İnsan Hüquqları Komitələri tərəfindən donor-iştirakçı dövlətlərin yerinə yetirməli olduğu məcburi öhdəliklər kimi nəzərdə tutulur.

Əksər beynəlxalq konvensiyalarda digər ölkələrdə mövcud olan layiqli həyat hüquqlarına müdaxilədən çəkinmək və üçüncü şəxslərin bu hüquqlara müdaxiləsinin qarşısını almaq öhdəliyi təsbit olunmuşdur. Bəzi hallarda isə “inkişaf naminə beynəlxalq əməkdaşlıq” termini altında diqqətin yalnız inkışaf

yardımına yönəldiyinin və üçüncü dövlətin yerinə yetirməli olduğu öhdəliyə uyğun gələn reduksionist yanaşma və ya sadəcə üçüncü dövlətin hörmət və müdafiə öhdəlikləri anlayışları başa düşülür. Burada daha çox onlar ərazidənkənar öhdəliklər ifadəsi kimi işlədilir. Fikrimizcə, hüquq ədəbiyyatlarında, ümumiyyətlə, indiyədək istifadə edilməyən *ərazidənkənar öhdəliklər* termininin üçüncü dövlət öhdəlikləri termini ilə əvəzlənməsi daha məqsədemüfəviq olacaqdır. Lakin qeyd edilməlidir ki, hər iki termin bir-birini əvəz edir. Başqa bir müstəvidən yanaşıldıqda isə dövlətin öhdəliklərinin, əsasən, daxili dövlət öhdəliklərini əhatə etdiyi fikrini irə sürə bilərik. Məhz buna görə də bu öhdəliklər *ikinci dərəcəli və ya köməkçi öhdəliklər* adlandırılırlar. Məhz buna görə də, üçüncü dövlətin əsas öhdəliklərini əhatə edən hörmət və müdafiə öhdəlikləri dövlətin daxili öhdəlikləri ilə eyni vaxtda tətbiq olunur.

III. Layıqlı həyat hüququnu təsbit edən beynəlxalq aktlarda əməkdaşlıq öhdəlikləri

1945-ci il tarixli Birləşmiş Millətlər Təşkilatı Nizamnaməsinin Beynəlxalq iqtisadi və sosial əməkdaşlıq adlanan IX fəslə birmənalı olaraq bu istiqamətdə qurulmuş əməkdaşlığı ehtiva edir. Sənədin 55-ci maddəsində xalqların bərabər hüquqlu və öz müqəddəratını təyinetmə prinsipinə hörmət əsasında xalqlar arasında dinc və dostluq münasibətləri üçün zəruri olan sabitlik və rifah şəraitinin yaradılması məqsədilə daha yüksək həyat səviyyəsi, tam məşğulluq, iqtisadi və sosial tərəqqi, inkişaf şəraiti, beynəlxalq iqtisadi, sosial, səhiyyə və əlaqəli problemlərin həlli mədəni və təhsil sahəsində beynəlxalq əməkdaşlıq, həmçinin irqindən, cinsindən, dilindən və dinindən asılı olmayaraq hamı üçün insan hüquqlarına və əsas azadlıqlarına universal hörmət və riayət edilməsini ehtiva etdiyi qeyd olunur. 58-ci maddədə isə BMT-nin ixtisaslaşmış qurumların siyasət və fəaliyyətlərinin əlaqələndirilməsi üçün tövsiyələr verdiyi, lazım gəldikdə, 55-ci maddədə göstərilən məqsədlərə nail olmaq üçün tələb olunan hər hansı yeni ixtisaslaşmış qurumların yaradılması üçün maraqlı dövlətlər arasında danışıqlara başladığı göstərilir.

Mühüm əhəmiyyətli beynəlxalq sənədlərdə isə əməkdaşlığa xüsusi yer ayrılır. 1948-ci il Ümumdünya İnsan Hüquqları Bəyannaməsinin 28-ci maddəsində hər bir insanın bu Bəyannamədə ifadə edilən hüquq və azadlıqların tam şəkildə həyata keçirilməsinə şərait yaradan sosial və beynəlxalq idarə üsulu hüququna malik olduğu göstərilir. Bu isə dövlətlərarası əməkdaşlığı təşviq edən əsas faktorlandıdır [17].

1950-ci il Avropa İnsan Hüquqları Konvensiyası və onun protokolları da özündə bir sıra sosial aspektləri birləşdirərək layıqlı həyat hüququnun tənzimlənməsi mexanizmini nəzərdə tutur. Digər əsas hüquqlar kimi sosial hüquqlar çərçivəsində əməkdaşlığa nail olunması Konvensiyanın preambulasında öz əksini tapır. Burada Bəyannamənin məqsədi kimi bəyan etdilmiş hüquqların hamılıqla və səmərəli tanınmasının və həyata keçirilməsinin təmin edilməli olduğunu nəzərə alaraq Avropa Şurası üzvləri arasında böyük

birliyə nail olmaqla vahid səylərlə hərəkət edən və siyasi ənənələrin, idealların, azadlığın və hüququn aliliyinin ümumi irsinə malik olan Avropa ölkələrinin hökumətləri kimi Ümumi Bəyannamədə təsbit olunmuş bəzi hüquqların kollektiv həyata keçirilməsinin təmin edilməsi barədə razılığa gəldikləri qeyd edilir. Konvensiyanın 1-ci maddəsində isə razılığa gələn Yüksək Tərəflərin yurisdiksiyası altında olan hər kəs üçün bu Konvensiyanın 2-ci bölməsində müəyyən olunmuş hüquq və azadlıqları təmin edildiyi göstərilir [9]. Konvensiyanın 1 iyun 2010-cu ildə qüvvəyə minən 11 və 14 saylı Protokollarına müvafiq olaraq dövlətlərarası işlər Razılığa gələn hər hansı Yüksək Tərəf Razılığa gələn digər Yüksək Tərəfin Konvensiyanın və ona dair Protokolların müddəalarını hər hansı şəkildə pozması iddiası ilə Məhkəməyə müraciət edə bilmələri də göstərilir [10].

Sosial, İqtisadi və Mədəni Hüquqlar haqqında 1966-cı il Paktının 2-ci maddəsində Paktın iştirak edən hər bir dövlətlərin fərdi şəkildə, xüsusilə də iqtisadi və texniki sahələri əhatə edən beynəlxalq yardım və əməkdaşlıq qaydasında hüquqların tam həyata keçirilməsini bütün vasitələr, o cümlədən, qanunverici tədbirlərin görülməsi və mümkün ehtiyatların maksimum səviyyəsində istifadəsi ilə təmin etmək üçün addımlar atması yolu ilə təmin etməli olduqları qeyd edilir. Paktın 23-cü maddəsində isə iştirak edən dövlətlər Paktın nəzərdə tutulan hüquqların həyata keçirilməsinə yardım edən beynəlxalq tədbirlər sırasına konvensiyaların bağlanması, tövsiyələrin qəbulu, texniki yardımın göstərilməsi, məsləhətləşmələrin aparılması məqsədilə keçirilən regional və texniki iclasların çağırılması, həmçinin maraqlı hökumətlərlə birlikdə təşkil olunan tədqiqatların aparılması kimi vasitələrin tətbiqinin daxil olduğu göstərilir [12, s. 3].

Tədqiqatlar apararkən Sosial, İqtisadi və Mədəni Hüquqlar Haqqında Beynəlxalq Paktın iştirakçısı olan 159 dövlətin üzərinə götürdüyü beynəlxalq yardım və əməkdaşlıq öhdəlikləri diqqətimizi çəkir. Burada iştirakçı dövlətlərin bu Konvensiyada tanınan hüquqların həyata keçirilməsi üçün bütün müvafiq qanunvericilik, inzibati və digər tədbirləri gördüyü göstərilir. İqtisadi, sosial və mədəni hüquqlara gəldikdə isə İştirakçı Dövlətlər mövcud resursların maksimum həddi daxilində və lazım gəldikdə beynəlxalq əməkdaşlıq çərçivəsində belə tədbirlər görməlidirlər.

Hər şeydən əvvəl qeyd olunmalıdır ki, bu Pakt nəinki yurisdiksiya bəndinə malikdir, o, həmçinin Paktın əks olunmuş hüquqların həyata keçirilməsi üçün beynəlxalq yardım və əməkdaşlığa açıq istinadları da özündə ehtiva edir. 1966-cı il Paktın 2-ci maddəsində hüquqların tam şəkildə həyata keçirilməsinə nail olmaq üçün addımlar atmaq üzrə ümumi öhdəliyinin təsbit edilməsi, əslində, beynəlxalq yardım və əməkdaşlığa istinadın bariz nümunəsidir. Bu ekstraterritorial və ya üçüncü dövlət öhdəlikləri daha çox üçüncü dövlətlərin əməlləri (hərəkət və hərəkətsizliyi) nəticəsində yaranır. Yemək hüququ da daxil olmaqla, adekvat layiqli həyat səviyyəsi hüququnu özündə ehtiva edən 11-ci maddədə də beynəlxalq əməkdaşlıqdan bəhs edilir, 22 və 23-cü prosedur maddələrdə isə beynəlxalq tədbirlər və beynəlxalq fəaliyyətlər öz əksini tapır [12, s. 3].

Müəlliflərin fikrincə, Paktın hazırlanmasında üçüncü dövlət öhdəliklərinin açıq şəkildə daxil edilib-edilməməsi ilə bağlı fərqli fikirlər mövcud olub. Alston və Quinnin fikrincə, dövlətlərin üzərinə hər hansı formada yardım göstərmək və ya əməkdaşlıq etməklə bağlı heç bir hüquqi-məcburi öhdəlik qoyula bilməz [14, s. 191]. Müəlliflərin bu fikirləri yerinə yetirmək öhdəliyinə diqqət çəkərək üçüncü dövlətin hörmət və qoruma öhdəliklərini istisna etmir.

Kamminga, Coomans və Skogly adlı tədqiqatçılar isə bildirirlər ki, Paktın müəllifləri məhz elə ekstraterritorial öhdəlikləri nəzərdə tutaraq, onları Sənədə daxil etmək fikrində idilər [11, bənd 2; 15, s. 83-98]. Bununla belə, layihəni hazırlayanların niyyəti nə olursa olsun bu gün diqqəti Sosial, İqtisadi və Mədəni Hüquqlar Haqqında Paktın üçüncü dövlət öhdəliklərini təsbit etməsi ilə bağlı mübahisələrin yaranması cəlb edir [18, s. 53].

Layiqli həyat hüquqlarını dolayısıyla tənzimləyən sənədlərdə beynəlxalq əməkdaşlıq məsələlərinə diqqət yetəri qədər ayrılmamışdır. Belə sənədlərdən biri olan 1988-ci il tarixli Uşaq hüquqları haqqında Konvensiyanın mətni hazırlanarkən beynəlxalq əməkdaşlıq barədə olduqca böyük fikir ayrılıqları mövcud olmuşdur. Lakin müəlliflərdən Skoqli qeyd edir ki, beynəlxalq sənədlərdə beynəlxalq əməkdaşlığa istinad layihələrin hazırlanması zamanı heç vaxt şübhə altına alınmamış və 1981-ci ildən etibarən Konvensiyanın hazırlanması haqqında müzakirələrlə 1988-ci ildə qəbul edilən Konvensiya arasındakı mətnlərdə heç bir dəyişiklik mövcud deyildir [15, s. 102]. Bundan başqa müəllif iddia edir ki, Konvensiya hazırlanarkən sosial, iqtisadi və mədəni hüquqlara dair beynəlxalq əməkdaşlığa istinadın məhdudlaşdırılması texniki baxış mərhələsində qoyulmuşdur və yalnız resursların mövcudluğuna istinadın məhdudlaşdırmaq xarakterini daşıyırdı [15, s. 104].

Uşaq hüquqları haqqında 1989-cu il Konvensiyası isə uşaqların layiqli həyat hüquqlarını təsbit etməklə bərabər, preambula və 4-cü maddədə digər müddəalarla yanaşı, uşaqların sosial, iqtisadi və mədəni hüquqların həyata keçirilməsi üçün beynəlxalq əməkdaşlığa istinad edir. Bu maddədə iştirakçı dövlətlərin Konvensiyada tanınan hüquqların həyata keçirilməsi üçün bütün lazımi qanunvericilik tədbirlərini, inzibati və digər tədbirləri gördüklərini vurğulayır, onların iqtisadi, sosial və mədəni hüquqlar barəsində belə tədbirləri malik olduqları ehtiyatların maksimum çərçivəsində və lazım gəldikdə, beynəlxalq əməkdaşlıq çərçivəsində gördükləri qeyd edilir [7]. Konvensiyanın səmərəli həyata keçirilməsini təşviq etmək və Konvensiyanın əhatə etdiyi sahədə beynəlxalq əməkdaşlığı təşviq etmək üçün ixtisaslaşmış qurumlar, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Uşaq Fondu və Birləşmiş Millətlər Təşkilatının digər orqanlarının səmərəli əməkdaşlığa təşviq edilməsi göstərilir [18, s. 41].

Xüsusilə layiqli sağlamlıq hüququ sahəsində beynəlxalq əməkdaşlıqlar geniş yer alır. Uşaq Hüquqlarına dair 1998-ci il Konvensiyasının iştirakçısı olan dövlətlər beynəlxalq əməkdaşlıq ruhunda, xüsusilə Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Uşaq Fondu, Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatı və Ümumdünya Ərzaq Proqramı tərəfindən vaxtaşırı hazırlanacaq fəaliyyət proqramlarını dəstəkləməyi

öhdələrinə götürürlər Sənədin 84-87-ci bəndində isə əməkdaşlığa dair öhdəliyin məcburi xarakter daşdığı qeyd olunurdu [18, s. 33]. Bütünlükdə isə əməkdaşlığa dair müddəalar Konvensiyanın ümumi icra tədbirləri ilə bağlı 1980-ci ildə yenidən işlənmiş Polşa layihəsi müddəalarında, daha sonra əlil uşaqla bağlı İşçi Qrupunun 1983-cü il və səhiyyə/təhsil hüquqları ilə əlaqədar 1985-ci il məruzələrində və nəhayət 1988-ci ildə preambulada yer aldı [18, s. 34].

Qadınlara qarşı Ayrıseçkiliyin Bütün Formalarının Ləğv Edilməsi Haqqında 1979-cu il Konvensiyasının (CEDAW) 3-cü maddəsində iştirakçı dövlətlərin bütün sahələrdə, o cümlədən, sosial sahədə qadınların insan hüquqlarını və əsas azadlıqları kişilərlə bərabər əsasda həyata keçirmələrinə və onlardan istifadə etmələrinə təminat vermək üçün müvafiq tədbirləri həyata keçirməyə razılıq verdikləri qeyd edilir. Konvensiyanın 5, 10, 11, 12, 13-cü maddələri isə müvafiq olaraq qadınların layiqli həyat hüquqlarını müəyyən edir [5].

Avropa Şurası Nazirlər Komitəsinin 2010-cu il tarixli 7 nömrəli tövsiyəsi çərçivəsində qəbul olunmuş Avropa Şurası Demokratik Vətəndaşlıq və İnsan Hüquqları Təhsili Xartiyasında Avropa Şurası vasitəsilə bir-biri ilə müvafiq məqsədlər və prinsiplər yürüdən üzv dövlətlərə xitabən beynəlxalq əməkdaşlığa dair aşağıdakı müddəaları irəli sürmüşlər:

- Ümummənafe mövzuları və eyniləşdirilmiş prioritetlər yürüdülməsi;
- Çoxşaxəli və sərhədlərarası fəaliyyətlər demokratik vətəndaşlıq cəmiyyəti və insan hüquqları təhsilinin mövcud olan şəbəkə koordinatorları daxil edilməklə dəstəklənməsi;
- Müsbət təcrübələrin mübadiləsinin, inkişafının, sistemləşdirilməsinin və yayılmasının təmin edilməsi;
- Xartiyanın məqsədləri və həyata keçirilməsi haqqında ictimaiyyət də daxil olmaqla bütün maraqlı tərəflərin məlumatlandırılması;
- Avropa qeyri-hökumət təşkilatları şəbəkəsi, gənclər təşkilatları, təhsil mütəxəssisləri və onlar arasındakı əməkdaşlığın dəstəklənməsi;
- Üzv dövlətlərin demokratik vətəndaş cəmiyyəti və insan hüquqları təhsilinə dair tədqiqat işlərinin nəticələrini Avropa Şurasının digər beynəlxalq təşkilatları arasında paylaşmaları [4].

Əlillərin Hüquqları üzrə Konvensiyada da layiqli həyat hüququ istiqamətində beynəlxalq əməkdaşlığı koordinasiya edilir. 13 dekabr 2006-cı ildə BMT Baş Assambleyası tərəfindən qəbul edilən bu Konvensiyada beynəlxalq əməkdaşlığa dair müxtəlif yanaşmalar mövcuddur. Konvensiyanın qəbulunda əsas fikir ayrılığı inkişaf etməkdə olan ölkələr üçün texniki əməkdaşlıq və iqtisadi yardımdan bəhs edən spesifik paraqrafın necə tənzimlənməsi məsələsi idi [6]. Sənədin hazırlanmasında iştirak edən üzvlər arasında beynəlxalq əməkdaşlıq müstəvisində fikir ayrılığı mövcud olmuşdur. Çünə görə, əlillik hüquqları təkcə insan hüquqları deyil, həm də inkişaf hüquqlarını özündə əks etdirməli, Yəməne görə isə varlı ölkələr inkişaf etməkdə olan ölkələrə kömək etməlidir. Avropa İttifaqı isə müəyyən dövlətlərə məcburi öhdəlik yaradacaq beynəlxalq əməkdaşlığa dair müddəaları

Konvensiyaya salınmasından imtina etmişdir [18, s. 59]. Lakin bununla belə əməkdaşlığa dair müddəalar Konvensiyaya əlavə edilmişdir.

Baş Assambleyanın 11 iyul 2022-ci il tarixli Yetmiş yeddinci sessiyasında “Yoxsulluğun aradan qaldırılması və digər inkişaf məsələləri: sənayenin inkişafı üzrə əməkdaşlıq” adlı Sənəd qəbul edilmişdir. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Sənaye İnkişafı Təşkilatının Baş Direktorunun sənayenin inkişafına istiqamətlənmiş əməkdaşlıq sahəsində Baş Assambleyanın 75/231 sayılı qətnaməsinə uyğun olaraq təqdim etdiyi hesabatının giriş hissəsində deyilir ki, cari tədqiqat və əvvəlki A/75/158 və A/73/121 sayılı iki hesabat beynəlxalq əlaqəli sənaye əməkdaşlığı yoxsulluğun aradan qaldırılması, məşğulluğun yaradılması, inklüzivlik və iqlimin üçqat planetar böhranının həllinə müsbət təsirinin aydın sübutununa yönəlmişdir [8].

IV. Layiqli həyat hüquqları sferasında əməkdaşlığı təşviq edən orqanlar

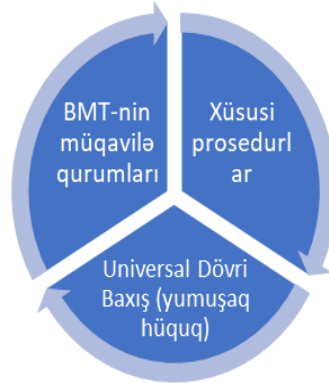
Layiqli həyat hüquqları sahəsində əməkdaşlıq ilk öncə müqavilə əsasına malik olmalı və müvafiq sənədlərdə öz əksini tapmalıdır. Lakin əməkdaşlığın real olaraq mövcudluğu üçün müqavilə müddəalarına uyğun olaraq təcürbədə realizə edilməsi də vacib faktorlardandır. Layiqli həyat hüquqları istiqamətində əməkdaşlığın koordinasiya mexanizmi – sosial müdafiə üzrə beynəlxalq təşkilatların, dövlətlərin, tərəfdaş agentliklərin və ikitərəfli institutların nümayəndələrinin iştirakı ilə aparılır.

Layiqli həyat hüquqları sahəsində əməkdaşlıq həm dövlətlərin qarşılıqlı münasibətləri zəminində, həm də beynəlxalq təşkilatlar çərçivəsində həyata keçirilir. Beynəlxalq təşkilatlar bu əməkdaşlığı koordinasiya edərək dövlət üçün müvafiq öhdəliklər formalaşdırırlar. Belə təşkilatlardan ən birincisi Birləşmiş Millətlər Təşkilatıdır. Təşkilatın Nizamnaməsinin 55 və 56-cı maddələrinə, həmçinin beynəlxalq hüququn ümumi prinsiplərinə uyğun olaraq sosial, iqtisadi və mədəni hüquqların həyata keçirilməsi üçün beynəlxalq əməkdaşlıq bütün dövlətlərin öhdəliyi xarakteri daşıyır. Belə ki, digər dövlətlərə yardım etmək iqtidarında olan dövlətlər mövcud çoxtərəfli, regional, ikitərəfli və ya digər proqramlar vasitəsilə maliyyə, texniki və ya digər yardım göstərməlidirlər [3].

Layiqli həyat hüquqları istiqamətində əməkdaşlıqdan danışırkən hər şeydən əvvəl Sosial Müdafiə Mərtəbəsi (SFP) konsepsiyasına diqqət yetirilməlidir. Milli sosial siyasətlərin birinci müdafiə səviyyəsi olan Sosial Sosial müdafiə mərtəbəsi insanların səhiyyə, təhsil, mənzil, su və kanalizasiya və digər əsas xidmətlərə çıxış imkanlarını özündə ehtiva edən hüquqlar toplusudur [16]. Müəlliflərin fikrincə, o sosial-iqtisadi inkişaf siyasəti konsepsiyası və böhranın idarə edilməsi vasitəsi olmaqla bərabər, iqtisadi təhlükəsizliyə, ərzaq təhlükəsizliyinə, adekvat qidalanmaya və əsas xidmətlərə çıxışa zəmanət verir [19]. O Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Koordinasiya üzrə Baş İcraçı Şurası (UNCEB) tərəfindən 2009-cu ilin aprelində doqquz böhran təşəbbüsündən biri kimi yaradılmışdır ki, müasir dövrdə əksər dövlətlər də milli fəaliyyət proqramlarında ona əsaslanırlar. Birləşmiş Əmək təşkilatı SPF-nin

inkışafı üçün iki ölçülü yanaşma təklif etmişdir: 1) üfqi əhatə və ya Sosial Müdafiə Mərtəbəsi və 2) birinci mərtəbədə şaquli əhatə dairəsi olan və daha geniş və əhatəli sosial müdafiə əhatəsi.

Müəlliflərdən bəziləri Birləşmiş Millətlər Təşkilatının sosial sahədə insan hüquqlarının müdafiəsi strategiyası kimi Üç Sütunlu Strategiyayı (TPS) təklif edirlər. Buradakı sütunlar aşağıdakı formalarda təcəssüm etdirilə bilər:

Layiqli həyat jüququnun beynəlxalq müdafiə mexanizmlərinin həyata keçirilməsinə də məhz bu kontekstdən yanaşmaq tərəfdarıyıq [2].

Dünya dövlətləri içində xüsusilə Avropa regionunda layiqli həyat hüquqları istiqamətində beynəlxalq əməkdaşlıq möhkəm tellərlə bağlıdır. Avropa İttifaqında xarici beynəlxalq siyasət əməkdaşlığı 1957-ci ildən başlanılmış, lakin xarici əlaqələrdə daha geniş koordinasiya və ümumi xarici siyasət formalaşdırmaq məqsədilə 1970-ci ildə Avropa Siyasi Əməkdaşlıq Təşkilatının yaradılması ilə möhkəmlənmişdir [13, s. 291].

Afrika regionunda da layiqli həyat hüquqlarının təminatı istiqamətində dövlətlərarası əməkdaşlığın qurulması sahəsində fəal addımlar atılır. Xüsusilə 1999-cu ildə Sirt Bəyannaməsinin qəbul olunması ilə Afrika Birliyi Təşkilatının yaranması bu sahədə mühüm addımlardan idi. Birliyin əsas məqsədlərindən biri Afrika Dövlətləri arasında birlik və həmrəyliyi təşviq etmək, inkışafı üçün əməkdaşlığı əlaqələndirmək və intensivləşdirməkdən ibarət idi. Qitədə həyata keçirilən Laqos Fəaliyyət Planı (LPA) və 1080-cı il tarixli Laqosun Yekun Aktı Afrika ölkələri arasında özünə güvənən inkışaf və əməkdaşlıq üçün proqram və strategiyaları özündə birləşdirərək bu istiqamətə mühüm təkan vermişdir.

V. Nəticə

İnkışaf etmiş dövlətlər və beynəlxalq təşkilatlar digər ölkələrlə əlaqələrində iqtisadi, sosial və mədəni hüquqların realizəsi məqsədilə onlara hörmətlə yanaşaraq həmin hüquqları qorumaq və yerinə yetirmək məqsədilə müvafiq öhdəliklər götürürlər ki, bunlar da kənd təsərrüfatı, ticarət, yardım, sosial və ya digər adekvat fəaliyyətlər çərçivəsində müəyyən oluna bilər.

Etiraf edilməlidir ki, insanların layiqli həyat hüquqları sahəsində inkışaf əməkdaşlığı öhdəlikləri tamamilə rədd edilməsə də, amma onların effektivliyi də

şübhə altındadır. Hər şeydən əvvəl bu istiqamətdə həyata keçirilən tədbirlərin dövlətlərin vətəndaşlarının layiqli həyat hüquqlarına necə təsir etməsi kontekstində təhlil edilməli, insanların layiqli həyatlarına hörmət, onları qorumaq və yerinə yetirmək üçün hüquqi öhdəliklərə bərabər olub-olmaması müəyyənləşdirilməlidir. Xüsusilə bu istiqamətdə müqavilə əsasının möhkəmləndirilməli, layihə və proqramların hazırlanmalı, layiqli həyat hüquqları istiqamətində əməkdaşlığı koordinasiya edən orqanların səlahiyyət və fəaliyyəti təkmilləşdirilməli, sonda isə əməkdaşlığın effektivliyinə nail olmaq üçün bu sahədə təşviqat xarakterli fəaliyyətlər həyata keçirilməlidir.

Belə ki, mövcud təşkilatı bütün qurumlar və xarici dövlətlər beynəlxalq əməkdaşlığı və texniki yardımı təşviq edərkən birinci hissədə sadalanan aktları rəhbər tutmalı və öz fəaliyyətlərində bunu təcəssüm etdirməlidirlər. Başqa sözlə, dövlətlərə beynəlxalq əməkdaşlığın Konvensiya üzrə öhdəliklərini yerinə yetirmələri üçün dəstək olmaq məqsədi daşmasını təmin etməyə çalışmalıdırlar.

Onlar ən yüksək maraqla əsaslanmanı təmin etməli və müvafiq sənədlərin tam həyata keçirilməsinə kömək etməlidirlər. Yalnız bu halda effektiv beynəlxalq əməkdaşlığın güclənməsindən söhbət gedə bilər.

Şimal dövlətlərinin, məsələn, ticarət, kənd təsərrüfatı və ya inkişaf yönəlmiş əməkdaşlıq sahəsində fərdi və kollektiv fəaliyyətləri cənubda fərdlərin insan hüquqlarının həyata keçirilməsinə böyük təsir göstərə bilər. Avropa İttifaqının sosial təminat koordinasiyasında səmimi əməkdaşlıq, qarşılıqlı etimad və qarşılıqlı tanınmanın nisbəti formasında nəzərdən keçirilməlidir.

Regional və beynəlxalq səviyyələrlə müqayisədə milli standartlar və fəaliyyət proqramlarının daha çox birbaşa təsirə malik olması və milli prosedurların daha əlçatanlığı səbəbindən beynəlxalq müstəvidə bu proseslər təşviq edilməli, dövlətdaxili sistemlər insan hüquqlarının müdafiəsini adekvat şəkildə təmin edə bilmədikdə beynəlxalq əməkdaşlığa istinad etməli və onun effektiv həyata keçirilməsi üçün bütün imkanlarını səfərbər etməli, son məqsəd olaraq ən yüksək nəticəyə istiqamətlənməlidirlər.

REFERENCES:

1. Abbasbeyli Aghalar, Najafov Etibar. Theory of international relations. Textbook. Baku: Mutercim, 2007, 208 pages (in Azerbaijani).
2. Alizadeh H. A Proposal for How to Realize Human Rights at the National and Regional Level: A Three-Pillar Strategy.
URL:<https://www.semanticscholar.org/paper/A-Proposal-for-How-to-Realize-Human-Rights-at-the-A-Alizadeh/41627fe63c9fdac9e2279a801b867018534260db> (last access: 22.04.2024)
3. Charter of the United Nations. 1945.
URL:<https://treaties.un.org/doc/Publication/CTC/uncharter.pdf> (last access:15.05.2024)

4. Charter on Education for Democratic Citizenship and Human Rights Education. 2010. <https://www.coe.int/az/web/compass/council-of-europe-charter-on-education-for-democratic-citizenship-and-human-rights-education> (last access: 28.12.2023)
5. Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women New York, 18 December 1979. By United Nations General Assembly.
URL:<https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-elimination-all-forms-discrimination-against-women>(last access:06.06.2024)
6. Convention on the Rights of Persons with Disabilities. 2 December 2006. By Sixty-first session of the General Assembly by resolution A/RES/61/106.
URL:<https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-rights-persons-disabilities> (last access:21.06.2024)
7. Convention on the Rights of the Child. 1989.
URL:https://www.migration.gov.az/content/pdf/5acb09f3100d0_Uşaq%20hüquqları%20haqqında%20Konvensiya.pdf (last access:28.03.24)
8. Eradication of poverty and other development issues: industrial development cooperation. General Assembly. Seventy-seventh session. 11 July 2022.
URL:https://www.unido.org/sites/default/files/files/2022-10/DG%20report_Industrial%20Development%20Cooperation.pdf(last access:17.04.2024)
9. European Convention on Human Rights. 1950.
URL:https://prd-echr.coe.int/documents/d/echr/Convention_ENG(last access: 22.04.2024)
10. European Convention on Human Rights and its protocols.
URL:<https://www.coe.int/az/web/compass/the-european-convention-on-human-rights-and-its-protocols>).(last access:17.04.2024)
11. Fons C., Menno T.K. Extraterritorial application of human rights treaties. 2004. 281 pages.
URL:<https://lawcat.berkeley.edu/record/299807> (last access:08.05.2024)
12. International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights. 16 December 1966. United Nations, Treaty Series, vol. 993, p. 3
13. Jeppe von Platz. Social Cooperation and Basic Economic Rights: A Rawlsian Route to Social Democracy. JOURNAL OF SOCIAL PHILOSOPHY, Vol. 47 No. 3, Fall 2016, 288–308. VC 2016 Wiley Periodicals, Inc.
14. Philip Alston and Gerard Quinn.The Nature and Scope of States Parties’ Obligations under the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights. Journal article.Human Rights Quarterly. Vol. 9, No.2

- (May, 1987), Pp. 156-229. 74 pages. Published By: The Johns Hopkins University Press.
15. Sigrun Skogly. Beyond National Borders: States' Human Rights Obligations in International Cooperation. 2006. 222 pages
 16. The concept of the social protection floor.
URL:<https://www.ilo.org/universal-social-protection-department/areas-work-social-protection-department/policy-development-and-applied-research/social-protection-floor>(last access:12.04.2024)
 17. Universal Declaration of Human Rights. United Nations. 1948.
URL: <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights> (last access: 22.06.2024)
 18. Vandenhoe W. Economic, Social and Cultural Rights in the CRC: Is There a Legal Obligation to Cooperate Internationally for Development? / International Journal of Children's Rights 17 (2009) 23–63.30 pages
 19. Victoria Giroud-Castiella; Clara van Panhuys. Social Protection Floor.
URL:<https://web.archive.org/web/20180622162253/http://www.socialsecurityextension.org/gimi/gess/ShowTheme.do?tid=1321>(last access:15.06.2024)

**Legal regulation of international
cooperation in the sphere of the rights to a decent life**

MALAKKHANIM RAHIMOVA*

Abstract

Ensuring the right to a decent life, which is considered one of the basic human rights, is one of the main obligations of the world community and individual states in the modern era. It is for this reason that international organizations and developed countries are supporters of the process of promoting aid and establishing relations with developing or relatively low-income states. One of the most important issues in this promotion process is the availability of its contractual basis. Only after that, international organizations and individual states will be able to implement certain programs and action plans through the appropriate organizational mechanisms. The article examines the forms and directions of international cooperation implemented by the author in the direction of rights to a decent life, analyzes international acts containing this problem, and also puts forward certain proposals and recommendations. Also the author analyzed the implementation of international relations from the point of view of the minimum level of social protection and defended the idea of replacing the term "extraterritorial obligations" with the term "obligations of the third state".

Keywords: *the right to a decent life, adequate standards, the international act, Social protection floor, extraterritorial obligations, obligations of the third state, international relations, international cooperation, the Strategy of Three Pillars.*

* Academy of Azerbaijani Bar Association / email:malakkanim.rahimova@barassociation.az

**Правовое регулирование международного
сотрудничества в сфере права на достойную жизнь**

МЕЛЕКХАНЫМ РАХИМОВА*

Резюме

Обеспечение права на достойную жизнь, считающегося одним из основных прав человека, является одной из основных обязанностей мирового сообщества и отдельных государств в современную эпоху. Именно по этой причине международные организации и развитые страны выступают сторонниками процесса продвижения в области помощи и установления отношений с развивающимися государствами и государствами с низким уровнем благосостояния. Одним из наиболее важных вопросов в этом процессе продвижения является наличие его договорной основы. Только после этого международные организации и отдельные государства смогут реализовать определенные программы и планы действий через соответствующие организационные механизмы. В статье автором исследованы формы и направления международного сотрудничества, реализуемого в направлении прав на достойную жизнь, проанализированы международные акты, содержащие данную проблему, а также выдвинуты отдельные предложения и рекомендации. Также автор проанализировал реализацию международных отношений с точки зрения минимального уровня социальной защиты и отстоял идею замены термина «экстерриториальные обязательства» термином «обязательства третьего государства».

Ключевые слова: *право на достойную жизнь, адекватные стандарты, международный акт, уровень социальной защиты, экстерриториальные обязательства, обязательства третьего государства, международные отношения, международное сотрудничество, стратегия трех столпов.*

Redaksiyaya daxil olma tarixi: 24.06.2024

Çapa qəbul: 23.09.2024

* Академия Коллегии Адвокатов Азербайджанской Республики/
email:malakkanim.rahimova@barassociation.az